

di. Müzakerelerin ve metinlerin tercümesi konusunda çeşitli problemlerle karşılaşılırdı. Küçük Kaynarca'da Türkçe, Rusça ve İtalyanca hazırlanan metinler teâti edilmiştir. Ancak 1775'te çarichenin Fransızca olarak yayımladığı tahrif edilmiş metin Avrupa siyasî mahfillerinde esas metin olarak geçerlilik kazanmış ve Rus iddialarının doğru olduğu varsayımına yol açmıştır. Uyar seferi sonrasında imzalanan Vasvár Antlaşması (1664) Türkçe ve Latince hazırlanarak İstanbul ve Viyana'ya gönderilmiştir. Ayastefanos Antlaşması "mukaddemât-ı sulhiyye" olarak bilinen tek antlaşma olmakla beraber Rusya ile 11 Ağustos 1791'de Kalas'ta imza edilmiş olan mütarekenin de bir mukaddemât-ı sulhiyye olduğu bizzat antlaşma metninde belirtilmektedir. Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyu dostane ve hasmane münasebetler içinde bulunduğu devletlerle akdetmiş olduğu antlaşmalar Türkçe'de çok zengin terminolojinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Günümüz Türkçe'sinde bu terminolojinin büyük bir kısmının unutulup sadece bazı sözlüklerde yer alması, yüzyılların tecrübesi olan diplomatik gelenek ve birikimin, siyasî dil inceliği ve zenginliğinin de kaybolması anlamına gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Peridun Bey, *Münşâât*, I-II, tür.yer.; Râşid, *Târih*, II, 494-503; Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet* (haz. Ahmet Öğreten), Ankara 2002, s. 421-422; Mehmed Said Gâlib Efendi, *Revâbitü'l-ukûd* (Mükâleme Mazbatası), İstanbul 1270-73, I-IV; Muâhedât Mecmuası, İstanbul 1294-98, I-V; Le Baron I. de Testa, *Recueil des traités de la porte ottomane avec la puissances étrangères*, Paris 1864-1911, I-XI; G. Aristarchi, *Legislation Ottomane*, Constantinople 1873-88, I-VII; G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, Paris 1897-1903, I-IV; Reşad Ekrem [Koç], *Osmanlı Muâhedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muâhede*, İstanbul 1934, tür.yer.; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, Ankara 1953, s. 59, 70-71, 286, 353, 424; Majid Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam*, Baltimore 1955, tür.yer.; a.mlf., "Sulh", *El²* (İng.), IX, 845-846; M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1972, s. 108; H. Theunissen, *Ottoman Venetian Diplomatics: The Ahidnames* (EJOS: Elektronik Journal of Oriental Studies (www2.let.uu.nl/solis/anpt/EJOS/pdf4/56ibrahimgil.pdf), I/2 (1998), s. 1-698; D. Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century)*, Leiden 2000; R. H. Davison, "Russian Skill and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered", *Slavic Review*, XXXV/3 (1976), s. 463-483; G. Bayler, "The Compromise at Zsitvatorok", *Ar.Ott.*, VI (1980), s. 5-53; Fikret Adanir, "Turkey's entry into the Concert of Europe", *European Review*, XIII, Cambridge 2005, s. 395-417.



MEHMET İPŞİRLİ

SÜLÎ, Ebû Bekir

(أبو بكر الصولي)

Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ
b. Abdillâh b. Abbâs b. Muhammed
b. Sül-Tegin el-Bağdâdî eş-Şatrancı es-Sûlî
(ö. 335/946)

Türk asıllı tarihçi,
edip ve şair.

255-257 (869-871) yılları arasında Bağdat'ta doğdu. Bağdâdî yanında satrançta devrin en usta oyuncusu olması dolayısıyla "Şatrancı" ve ilk İslâm fetihleri sırasında Cürcân'ın Türk hâkimi olan Sül-Tegin'in soyundan geldiği için Sûlî nisbesiyle tanınır. Sül-Tegin'in oğlu Ebû Umâre Muhammed, Abbâsî ihtilâlinin önde gelen dâilelerinden. İlk Abbâsî halifesi Ebû'l-Abbâs es-Seffâh tarafından Musul ve Azerbaycan valiliğine tayin edilmiştir. Sül-Tegin'in diğer oğlu Said'den olan torunu Ebû Amr Mes'ade, Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr zamanında hâcib olarak görev yapmış, oğlu Amr b. Mes'ade es-Sûlî de Halife Me'mûn devrinde önemli görevler üstlenmiştir. İbrâhim b. Abbas es-Sûlî ve Abdullah b. Abbas es-Sûlî de Abbâsîler döneminin önde gelen edip, şair ve kâtiplerindendir.

Ebû Ruveyle ed-Dabbî, Ebû'l-Abbâs el-Küdeymî, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ebû'l-Abbâs Müberred, Ebû'l-Abbâs Sa'leb, Ahmed b. Abdurrahman en-Nahvî, Ebû Abdullah el-Gallâbî el-Basrî, Avn b. Muhammed el-Kindî, İbrâhim b. Fehd es-Sâcî ve Abbas b. Fazl el-İsfâtî, Mufaddal b. Seleme ve İsmâil b. Ali en-Nevbahtî gibi devrin meşhur âlim ve ediplerinden ders alan Ebû Bekir es-Sûlî Mu'tazid-Billâh, Muktefi-Billâh, Muktedir-Billâh ve Râzî-Billâh dönemlerinde sarayda nedim olarak bulundu. Râzî-Billâh'ın muallimlik ve mürebbiliğini yaptı. Satrançta devrin ustası olan Muhammed b. Ahmed el-Mâverdî'yi yenmesi kendisine büyük itibar kazandırdı. Râzî-Billâh'ın halife olması onu maddî ve mânevî açıdan rahatlatı. Eserlerinin büyük bir kısmını bu dönemde telif etti. Müttakî-Lillâh devrinde sıkıntılarla karşılaşan Sûlî, Vezir İbn Mukle'yi överek saraya intisap etmek ve maddî bakımdan rahatlamak için çalıştıysa da sonuç alamadı. Halifeden izin alıp kendisini yakından tanıyan Beckem et-Türkî'nin vali olarak görev yaptığı Vâsit'a gitti. Müttakî vefat edince yeni halife Müstekfi-Billâh'ın yakınları arasına girmek için Bağdat'a döndü. Ancak Müstekfi, ona yüz vermedi. Halktan ve ileri gelen bazı kişiler tarafından Hz. Ali hakkındaki sözleri sebe-

biyle ölümle tehdit edilmesi üzerine Basra'ya gidip gizlendi ve 335'te (946) burada vefat etti. 336 (947) yılında öldüğü de rivayet edilir. Basra'da zengin bir kütüphanesi vardı.

Tarih, şiir ve edebiyatın yanı sıra dinî ilimlerde de geniş bilgi sahibi olan Ebû Bekir es-Sûlî edebî konularda hocası İbnü'l-Mu'tez'den etkilenmiştir. Sûlî'nin öğrencileri arasında Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Dârekutnî, Râzî-Billâh, Seyfûddeve el-Hamdânî, Hâlidîyyân, Bağdat Kadısı Ömer b. Muhammed, Merzûbânî ve Ebû Bekir b. Şâdân sayılabilir. Ebû Bekir es-Sûlî Abbâsî tarihi, Arap dili ve edebiyatı, dinî ilimler konusunda çok sayıda eser kaleme almıştır. İbnü'n-Nedîm (*el-Fihrist*, s. 168) onu intihalcilikle suçlarsa da çoğunluk güvenilir bir müellif olduğu hususunda birleşir. Çağdaş şairlerin eserlerini toplayıp tertip etmesi ve günümüze intikaline vesile olması Arap dili ve edebiyatında ona büyük itibar kazandırmıştır. Eserleri Abbâsî tarihi, devrin dil ve edebiyatı için önemli kaynaktır. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin onu 250 yerde kaynak gösterdiği bilinmektedir.

Eserleri. 1. *Kitâbü'l-Evrâk fî aḥbârî Âli 'Abbâs ve eş'ârihim*. Üç kısımdan oluşan eserin büyük bir bölümü günümüze ulaşmamıştır. İbnü'n-Nedîm eserin tamamlanmadığını kaydeder (*a.g.e.*, s. 167). Sûlî, *Kitâbü'l-Evrâk*'ın Abbâsîler'in siyasî tarihiyle ilgili ilk kısmında umumi tarih kitaplarının metodunu takip ederek olayları kronolojik sırayla kaleme almıştır. Abbâsî halifelerinin hilâfet makamına hangi tarihte nasıl geçtiğini, biat merasimlerini, isim ve lakaplarını, devrinin başlıca siyasî olaylarını anlatmış, halifelerin vezir, emîr ve kumandanları hakkında bilgi vermiştir. Olayların anlatımında Bağdat'ı merkez almıştır. Siyasî olaylardan, o yıl içinde vefat eden meşhur simalardan kısaca bahsetmiş, edip ve şairler hakkında şahsî görüşlerini aktarmıştır. Mes'ûdî, bizzat müşahade ettiklerini ve başka eserlerde bulunmayan bilgi ve rivayetleri kaydettiği için Sûlî'den övgüyle söz eder. Modern tarihçiler eseri Abbâsî tarihinin temel kaynaklarından biri olarak kabul eder. Eserin zamanımıza intikal eden bölümlerinin bir kısmı yayımlanmıştır (nşr. J. Heyworth Dunne, *Aḥbârü'r-Râzî-Billâh ve'l-Müttakîlillâh ev Târihu'd-devleti'l-'Abbâsiyye sene 322 ilâ sene 333 hicriyye min Kitâbi'l-Evrâk*, Kahire 1935; Beyrut 1403/1982; Bağdat 1999; nşr. İhsan Abbas, *Şezerât min kütübin mefkûde, Kitâbü'l-Evrâk li's-Sûlî*, Beyrut 1408/1988; nşr. Hilâl Nâcî, *Kitâ'atün nâdiretün min Kitâbi'l-Evrâk li-Ebî Bekir*

eş-Sûlî, Bağdat 1990, bu kısım 316-318 [928-930] yıllarına ait olayları içermektedir; nşr. Hilâl Nâcî, *Mâ lem yünşer min ev-râkî's-Şûlî: Aḥbârü's-senevât 295-315 h.*, Beyrut 1420/2000; nşr. Halef Reşîd Nu'mân, *Ḫısmün min aḥbârü'l-Muktedir-Billâh el-Abbâsî ve Târîhu'd-devleti'l-Abbâsiyye min sene 295 ilâ sene 315 hicriyye*, Bağdat 1999). Enes Halidof ve V. Belajev eserin 226-256 (839-851) yıllarına ait kısmını neşretmişlerdir (Moskova 1998). *Kitâbü'l-Evrâk'ın* Râzî-Billâh ve Müttaki-Lillâh dönemlerini içeren bölümü Marius Canard tarafından *Histoire le dynastie abbaside de 332 à 333/934 à 944* adıyla Fransızca'ya tercüme edilmiştir (I-II, Cezayir 1946-1950).

2. *Aḥbârü's-su'arâ'i'l-muḥdeşin* (nşr. J. Heyworth Dunne, London 1934; Beyrut 1982). *Kitâbü'l-Evrâk'ın* edebiyat tarihiyle ilgili bölümünün ilk kısmıdır. 3. *Eş'âru evlâdî'l-hulefâ' ve aḥbâruhüm* (nşr. J. Heyworth Dunne, Kahire 1936; Beyrut 1982). *Kitâbü'l-Evrâk'ın* edebiyat tarihiyle ilgili ikinci kısmını teşkil eder. Sûlî bu bölümde şair Abbâsî halifeleri ve hânedan mensuplarıyla devrin diğer şairlerinin biyografileri ve şiirlerinden bahseder. 4. *Aḥbârü Ebî Temmâm* (nşr. Halîl Mahmûd Asâkir – Muhammed Abdüh Azzâm – Nazîrül-İslâm el-Hindî, Kahire 1356/1937). 5. *Aḥbârü'l-Buhtürî* (nşr. Sâlih el-Eşter, Dimaşk 1958, 1964). 6. *Aḥbârü İbrâhîm b. el-Mehdî* (nşr. J. Heyworth Dunne, *Eş'âru*

evlâdî'l-hulefâ' içinde). 7. *Edebü'l-Küt-tâb* (nşr. Muhammed Behcet el-Eserî, Bağdat-Kahire-Beyrut 1341/1922). Sûlî'nin özellikle divandaki yazışmalar konusunda maharet ve bilgilerini gösteren önemli bir eserdir. 8. *Risâletü's-Şûlî ilâ Müzâḥim b. Fâtik* (nşr. Halîl Mahmûd Asâkir v.dğr., *Aḥbârü Ebî Temmâm*'ın mukaddimesinde yayımlanmıştır). 9. *Şerḥu's-Şûlî li-Dîvânü Ebî Temmâm* (nşr. Halef Reşîd Nu'mân, I, Bağdat 1977; II, Beyrut 1978; III, Küveyt 1982). 10. *Kitâbü's-Şaṭranc* (eserin Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 560'ta kayıtlı yazma nüshası Fuat Sezgin tarafından ofset olarak yayımlanmıştır, Frankfurt 1406/1986).

Kendisi de iyi bir şair olan Sûlî muhdesün (müvelledün) adıyla bilinen şairlerin şiirlerini toplamış, bunları düzenleyip divanlarını oluşturmuştur. Bu divanlardan günümüze intikal edenler şöylece sıralanabilir: *Dîvânü (Şîru) İbnî'r-Rûmî*; *Dîvânü Ebî Temmâm*; *Dîvânü'l-Buhtürî* (nşr. Abdurrahman el-Berkûkî, İstanbul 1300; Beyrut 1313; Kahire 1329); *Dîvânü Ebî Nûvâs* (nşr. Muhammed Vâsîf, Kahire 1898; nşr. Ahmed Abdülmecîd el-Gazzâlî, Kahire 1953; nşr. Behcet Abdülgafûr el-Hadîsî, Bağdat 1980); *Dîvânü el-Abbâs b. el-Aḥnef* (İstanbul 1298); *Dîvânü İbrâhîm b. el-Abbâs eş-Şûlî* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî, *eṭ-Ṭarâ'ifü'l-edebîyye* içinde, s.

126-194, Kahire 1937; *Dîvânü [Şîru] İbnî'l-Mu'tez*, nşr. Bernhard Lewin, III-IV, İstanbul 1945, I-II, İstanbul 1950; nşr. Yûnus Ahmed es-Sâmerrâî, I-III, Bağdat 1977-1978); *Dîvânü Müslim b. Velîd* (ed. de Goeje, Leiden 1875); *Dîvânü 'Alî b. el-Cehm* (nşr. Halîl Merdem Bek, Dimaşk 1949; diğer eserleri için bk. İbnü'n-Nedîm, s. 167-168; Brockelmann, GAL, I, 149-150; Suppl., I, 218-219; Ahmed Cemâl el-Ömerî, *Ebû Bekir eş-Şûlî [255-336 h.]*; *Ḥayâtühü ve edebüh-dîvânüh*, s. 339-514; Ebû Bekir es-Sûlî, neşredenin girişi, s. 6-11; Savran, s. 194-206).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekir es-Sûlî, *Mâ lem yünşer min ev-râkî's-Şûlî: Aḥbârü's-senevât 295-315 h.* (nşr. Hilâl Nâcî), Beyrut 1420/2000, neşredenin girişi, s. 5-13; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 323-324; Merzûbânî, *Mu'cemû's-su'arâ'* (nşr. F. Krenkow), Kahire 1354, s. 465-466; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 167-168; Muâfâ en-Nehrevânî, *el-Celisü's-şâliḥi'l-kâfi ve'l-enîsü'n-nâşihî's-şâfi* (nşr. M. Mürsî el-Hûlî), Beyrut 1981, I, 80-82; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, III, 427-431; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 110; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 359-361; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdeba'*, X, 109-111; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 251; İbn Halikân, *Veḫyât*, IV, 356-361; Safedî, *el-Vâfi*, V, 190-192; Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 301-302; M. Şemseddin [Günaltay], *İslâm'da Târih ve Müverrihler*, İstanbul 1339-42, s. 55-62; Brockelmann, GAL, I, 149-150; Suppl., I, 218-219; Ahmed Cemâl el-Ömerî, *Ebû Bekir eş-Şûlî (255-336 h.)*; *Ḥayâtühü ve edebüh-dîvânüh*, Kahire 1970; a.mlf., *Ebû Bekir eş-Şûlî: el-'Âlimü'l-edib en-Nedîm*, Kahire 1973; Subhî Nâsir Hüseyin, *Ebû Bekir eş-Şûlî nakiden*, Bağdat 1975; Şâkir Mustafa, *eṭ-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mu'erriḥün*, Beyrut 1980, II, 44-45; Sezgin, GAS (Ar.), I/2, s. 171-175; Muhammed Kürd Ali, *Künûzü'l-ecdâd*, Dimaşk 1404/1984, s. 135-139; Ahmet Savran, "Abû Bakr Muhammed b. Yahyâ as-Sûlî", *Remzi Oğuz Anık Armağanı* (haz. H. Rıdvan Çongur), Ankara 1987, s. 169-207; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 63-64; Ign. Kratschkovsky, "Sûlî", *IA*, XI, 22-24; S. Leder, "al-Şûlî", *El²* (İng.), IX, 846-848.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

SÜLÎ, İbrâhim b. Abbas (İbrahim ben el-Abbâs al-Ḥavli)

Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Abbâs
b. Muhammed b. Sül-Tegin es-Sûlî
(ö. 244/858 [?])

Türk asıllı
Arap şairi ve divan kâtibi.

176 (792) veya 167 (783) yılında Horasan'da doğdu. Cürcân'a hâkim olan Oğuz Türkleri'nin beyi Sül-kağan'ın soyundandır. Büyük dedesi Sül-Tegin kardeşi Firûz ile birlikte Cürcân ve Dihistan meliki idi. Sül-Tegin'e nisbetle Sûlî diye tanınmıştır. İs-

Ebû Bekir es-Sûlî'nin *Kitâbü's-Şaṭranc* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 560/1)

